

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* (nşr. İhsan Abbas – Bekir Abbas), Beyrut 1996, İhsan Abbas'ın girişi, I, 5-19; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 175; İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü ehli'l-âsr* (nşr. M. Behcet el-Eserî – Cemîl Saîd), Bağdad 1375/1955, I, 184-185; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebe'*, IX, 185; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 380-382; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 323-324; Safedî, *el-Vâfi*, II, 357; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 370-371; *Keşfü'z-zunûn*, I, 383; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 206; Brockelmann, *GAL*, I, 333; *Suppl.*, I, 493; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 217; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 344-345, 718-719; Sarton, *Introduction*, II/1, s. 445; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), VI, 85; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-sâmil*, II, 216-217; İsâ İskender el-Ma'lûf, "et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye", *MMİADm*, IV/10 (1924), s. 435-441; İsmet Kayaoglu, "İbn Hamdûn'un Kî-tâbü't-Tezkire'si", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 351-355; Muhammed Nasr Mühennâ, "et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye", *Alsl*, sy. 21 (1985), s. 1-17; "İbn Hamdûn", *IA*, V/2, s. 746; F. Rosenthal, "İbn Hamdûn", *EJ*² (İng.), III, 784; Abdülhüseyn Şehîdî, "Bağdâdî, Bahâ'eddîn Ebü'l-Me'âlî Muhammed", *DMT*, III, 289-290; Âzertâş Âzernûş – Muhammed Seyyidî, "İbn Hamdûn", *DMBİ*, III, 364-365.

İNCİ KOÇAK

İBN HAMEVEYH, Fahrreddin

(فخرالدین ابن حمويه)

Ebü'l-Mehâsin Fahrüddin Yûsuf
b. Muhammed b. Ömer el-Cüveynî
(ö. 647/1250)

Eyyübî devlet adamı
ve kumandanı.

580 (1184) veya 582'de (1186) Dimaşk'ta doğdu. İlim ve siyasetle uğraşan Benî Hameviyye ailesine mensup olup Şeyhüş-şüüh Sadreddin Muhammed'in oğludur; es-Sâhibü'l-Kebîr ve Melikü'l-ümerâ unvanlarıyla tanınır. Babası ile Şeyh Mansûr b. Ebü'l-Hasan et-Taberî ve Muhammed Yûsuf el-Gaznevî'den hadis ve diğer dinî ilimleri okudu; yakınlarının teşviğiyle iyi bir dil ve edebiyat uzmanı oldu. Ancak daha sonra ilim ve edebiyatla uğraşmayı bırakarak ailesinin diğer fertleri gibi saraya intisap etti ve aynı zamanda süt kardeşi olan el-Melikü'l-Kâmil'in nedimliğine ve ordu başkumandanlığına kadar yükseldi.

Fahreddin İbn Hameveyh'in ilk siyasî görevi, 614'te (1217-18) Sultan el-Melikü'l-Kâmil tarafından Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a elçi olarak gönderilmesidir (İbn Nazîf, s. 73, 75). 617'de (1220), Haçlılar'a karşı iş birliği imkânları aramak

amacıyla Sincar'da bulunan el-Melikü'l-Kâmil'in kardeşi el-Cezîre hâkimi el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'ya gönderilmiş, ancak başarılı olamamıştır (İbn Vâsıl, IV, 77). Daha sonra yine el-Melikü'l-Kâmil tarafından, Celâleddin Hârizmşâh'a meyleden kardeşi Dimaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam İsâ'ya karşı Sicilya-Almanya İmparatoru II. Friedrich'le bir anlaşma yapmak üzere görevlendirilmiştir. Almanlar'la, kendilerine verilen bazı limanlar ve Kudüs şehri karşılığında bir antlaşma imzalayan İbn Hameveyh, imparatorun Akkâ'ya gelişinden sonra antlaşmayı şahsen yürürlüğe koymuş (626/1229) ve onunla dostluk kurarak mektuplaşmış, çeşitli konularda görüş alışverişinde bulunmuştur (İbn Nazîf, s. 176; İbn Vâsıl, IV, 206, 242, 251; Mekîn, s. 138).

el-Melikü'l-Kâmil, kardeşi el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın vefatından sonra Dimaşk'ta hüküm süren yeğeni el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un üzerine yürüdüğünde (625/1228) yerine nâib olarak veliaht seçtiği büyük oğlu el-Melikü's-Sâlih Eyyüb'u bırakmış ve Fahreddin İbn Hameveyh'i de ona hâzineden sorumlu yardımcı tayin etmişti. Ancak İbn Hameveyh, bir süre sonra el-Melikü's-Sâlih ile anlaşamayarak Dimaşk'a Sultan el-Melikü'l-Kâmil'in yanına gitti. Bu arada Dimaşk'ı yeğeninden alan el-Melikü'l-Kâmil burayı Harran, Urfa, Suruç, Re'sûl'ayn ve Rakka karşılığında kardeşi el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'ya verdi ve İbn Hameveyh'i bölgeyi el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'nın nâiblerinden teslim alması için Harran'a gönderdi (Mekîn, s. 138; İbn Nazîf, s. 176, 178). İbn Hameveyh daha sonra da Yemen ve Hicaz'da hüküm süren el-Melikü'l-Kâmil'in oğlu Atsız İakabıyla meşhur el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin Yûsuf'un ölümünün (626/1229) ardından Hicaz'ı ele geçiren Atsız'ın nâibi Nûreddin Ömer b. Ali b. Resûl'ün üzerine gönderildi (629/1232) ve bölgeyi kısa bir süre için de olsa tekrar kontrol altına aldı (İbn Nazîf, s. 235).

İbn Hameveyh'in Eyyübî tarihindeki asıl rolü, 635'te (1238) ölen el-Melikü'l-Kâmil'in yerine oğlu el-Melikü'l-Âdil'in getirilmesini ve onun Dimaşk'taki nâibliğine el-Melikü'l-Cevâd'ın tayin edilmesini sağlamasıyla başlar (İbn Vâsıl, V, 198). İbn Hameveyh, el-Melikü'l-Âdil'in kısa süren saltanat döneminin başlarında emîrül-ümerâ sıfatıyla nüfuzlu bir şahsiyet olarak öne çıkmış, diğer emîrlere ona açıkça muhalefette bulunmaktan çekinmişlerdir. el-Melikü'l-Kâmil'in ölümünden kısa bir süre sonra büyük oğlu ve veliahtı el-Melikü's-

Sâlih'in Dimaşk'ı el-Melikü'l-Cevâd'ın elinden alması üzerine daha önce burayı Kerek ve yöresi karşılığında el-Melikü'l-Kâmil'e veren el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd Mısır'a gelerek el-Melikü'l-Âdil ile ağabeyi el-Melikü's-Sâlih Eyyüb'un aleyhinde anlaştı. Bu sırada el-Melikü'l-Âdil'in davranışlarından memnun olmayan İbn Hameveyh ve diğer emîrlere Nablus'ta bulunan el-Melikü's-Sâlih'i Mısır'a gelmeye teşvik ediyorlardı. Bu durumu haber alan el-Melikü'l-Âdil, İbn Hameveyh'i tutuklatarak Kal'atülcebel'de hapse attırdı (636/1239). Aynı yıl tahtı el-Melikü'l-Âdil'den alan el-Melikü's-Sâlih onu serbest bıraktıysa da Benî Hameviyye ailesinin lideri olarak nüfuzunun daha fazla artmasından çekindiği için evinde göz hapsine aldı (İbn Vâsıl, V, 276). Ancak 643 (1245-46) yılında kardeşi vezir ve başkumandan Muînüddin İbn Hameveyh vefat edince hem Eyyübî emirlerine, hem de bölgedeki Haçlılar'a karşı verdiği mücadelede kendisinden yararlanmak için onu başkumandanlığa getirdi (Mekîn, s. 150). İbn Hameveyh, el-Melikü's-Sâlih döneminde başkumandan sıfatıyla pek çok seferi yönetti. Bu göreve tayin edildiği yıl önce el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd ile müttetik Hârizmliler'i yenerek Belkâ'yı ele geçirdi; ardından sığın-dıkları Kerek'i kuşatıp el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'u Hârizmliler'i kendisine teslim etmeye mecbur bıraktı (İbn Vâsıl, V, 363; Mekîn, s. 157). Ertesi yıl Taberiye'yi Haçlılar'dan geri aldı ve surlarını yıktırdı; fakat bundan sonra Busrâ'yı muhasara ettirse de hastalandığı için Kahire'ye dönmek zorunda kaldı (İbn Vâsıl, V, 215; Mekîn, s. 145). 646'da (1248) Humus'a ve 647'de IX. Louis kumandasında Mısır'a saldıran Haçlılar'a karşı büyük bir mücadele verdi; ancak bu arada hücumlarına daha fazla direnemeyerek Mısır'a çekilirken Dimyat'ı boşaltıp onlara bırakmak gibi büyük bir hata yaptı.

Sultan el-Melikü's-Sâlih'in vefatının (647/1249) ardından Türk asıllı eşi Şecerüddür, Mısır ordusu başkumandanı İbn Hameveyh ve emirlerden Cemâleddin Tavâşi bir araya gelerek Haçlı tehlikesinin olduğu bu sırada sultanın ölümünü gizlemeye karar verdiler. Sultanın oğlu Turan Şah Hasankeyf'ten (Hisnıkeyfâ) çağrıldı (İzzeddin el-Askalânî, s. 380). Ancak sultanın ölüm haberi askerler arasında duyulmuştu. Bu esnada yönetim Şecerüddür ve İbn Hameveyh'in elinde idi (Mekîn, s. 159). İbn Hameveyh'in sultan gibi davranması Memlük emirlerini kızdıırıyordu. Kendisine karşı bir hareket başlatmaları üzerine

sultanlıkta gözükmediğini ve görevi Turan Şah'a bırakacağını söyleyerek onları ikna etti (Sıbt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 776; Sübkî, VIII, 363-364).

Haçlılar'ın Mansûre'yi ele geçirmesini önlemeye çalışan İbn Hameveyh, şehri savunduğu sırada 4 Zilkade 647'de (8 Şubat 1250) şehid düştü (Mekîn, s. 159) ve cenazesi Kahire'ye götürülerek orada toprağa verildi. Kaynaklarda akıllı, cesur, cömert ve emirlik vasıflarına sahip bir insan olarak tavsif edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nazîf, *et-Târîhu'l-Manşûrî* (nşr. Ebû'l-İd Dûdû), Dimaşk 1401/1981, s. 73, 75, 176, 178, 183, 189, 235, 250; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 776-778; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 184; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyîn* (BEO içinde, nşr. Cl. Cahen), XV (1955-57), s. 109-184; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *el-'Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdül-mün'im), Beyrut 1975, s. 571-572; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, IV, 77, 206, 242, 251; V, 169-170, 198, 215, 276-277, 363-364, 378-379; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 100-102; a.mlf., *el-'İber*, V, 194-195; Sübkî, *Tabakât*, VI, 97; VIII, 363-364; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 178; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 349, 359, 366, 382, 389, 392, 395, 412, 448; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 363; İzzeddin el-Askalânî, *Şifâ'ü'l-kulûb fi-menâkıbi Benî Eyyûb* (nşr. Nâzım Reşîd), Bağdad 1978, s. 380; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 238-239; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, Albany 1977, s. 167, 246, 290, 293; Zirîkî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 248-249; H. L. Gottschalk, "Awlâd al-Shaykh", *EP* (İng.), I, 766; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, 541-542.

MUHAMMED ABDÜLKÂDİR HIREYSÂT

İBN HAMEVEYH, Muhammed

(محمد بن حمويه)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Hameveyh el-Cüveynî
(ö. 530/1135-36)

Mutasavvıf, Eyyûbiler döneminde
önemli görevlerde bulunmuş
bir sûfî ve ulemâ ailesinin ceddi.

449'da (1057) Nîşâbur civarındaki Cüveyn kasabasına bağlı Buhayrâbâd köyünde doğdu. Tahsiline Cüveyn'de başladı. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin derslerine devam ederek ondan fıkıh ve usûl-i fıkıh okudu. Hadiste de ileri bir seviyeye ulaştıktan sonra kendini ibadete verdi. Gençlik yıllarında Abdülkerîm el-Kuşeyrî ile görüştüğü ve ondan istifade ettiği kaydedilmektedir (Sem'ânî, *et-Tahbîr*, II, 125-126). Abdullah-ı Herevî'ye (ö. 481/1089) intisap ettiği rivayet edilmekteyse de bu uzak bir ihtimaldir (Saîd-i Neffîsî, s. 4). Ebû Ali el-Fârmedî ve Ebû'l-Hasan-ı Büstî gi-

bi sûfilerin sohbetinde bulunan İbn Hameveyh, Ebû Ali el-Fârmedî'den hırka giydi. Birkaç defa hacca gitti. İrşad faaliyetine başladıktan sonra çevresinde toplanan müridlerin sayısı gittikçe arttı. İbn Hameveyh ile görüşen Safedî, onun Sultan Sencer de dahil olmak üzere yüksek kademedeki devlet adamları nezdinde büyük itibarı olmasına rağmen onlardan gelen hediyeleri kabul etmediğini, ziraat yaparak geçimini sağladığını söyler (Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 28). Buhayrâbâd'da inşa ettirdiği zâviyesinde uzun yıllar irşad faaliyetini sürdüren İbn Hameveyh Nîşâbur'da vefat etti. Cenazesi Buhayrâbâd'a nakledilerek burada toprağa verildi. Meşhur sûfî Aynü'l-kudât el-Hemedânî onun müridlerindendir.

İbn Hameveyh yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle İran, Suriye ve Mısır'da dinî ve siyasî hayatta etkili olmuş nüfuzlu bir ailenin ilk büyüğüdür. Bu sebeple aile "âl-i İbn Hameveyh, Benî Hameviyye, evlâdü's-şeyh, evlâdü şeyhi's-şüyüh" gibi adlarla anılır. Ünlü sûfî Sa'deddin-i Hammûye de onun soyundandır (ailenin önemli şahsiyetleri için bk. BENÎ HAMEVİYYE). Makrîzî, ailenin atalarından Rezm isimli şahsın kisrâ Enûşirvân'ın kumandanlarından olduğunu kaydeder (*el-Hıta*, II, 33).

Kaynaklarda İbn Hameveyh'in *Le'tû'î-fû'l-ezhân fi tefsîri'l-Kur'ân* ve *Selve-tü't-tâlibîn* adlı iki eseri, ayrıca kırk hadis ve tasavvufa dair birer eseri olduğu kaydedilmektedir (Safedî, III, 28). Kâtib Çelebi'nin ikinci eseri aynı aileden Sadreddin el-Hameveyh'e nisbet etmesi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 999) yanlıştır. Nasrullah Pürcevâdî kaynaklarda zikredilen, ancak adı verilmeyen tasavvufî eserinin son zamanlarda İran'da bulunduğunu söyler. *Maķâmâtü's-şûfiyye* adını taşıyan bu eser küçük bir risâledir (*Zindegî*, s. 12).

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 28, 431; IV, 259-260; a.mlf., *et-Tahbîr*, II, 125-126; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, X, 63; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 211; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 597; Safedî, *el-Vâfî*, III, 28; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 46; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 33; Câmî, *Nefehât*, s. 485-487; *Keşfü'z-zunûn*, II, 999; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 95-96; Saîd-i Neffîsî, *Hânedân-ı Sa'düddin-i Hammûye*, Tahrân 1329 hş., s. 4; Zirîkî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 110; Kehhâle, *Mucemü'l-mu'ellifin*, Beyrut 1993, III, 270; Nasrullah Pürcevâdî, *Zindegî ve Âşâr-ı Şeyh Ebû'l-Hasan-ı Büstî*, Tahrân 1364, s. 11-12; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dübnâle-i Cüstüdü der Taşavvufi İrân*, Tahrân 1367 hş., s. 113; H. L. Gottschalk, "Awlâd al-Shaykh", *EP* (İng.), I, 765-766.

MUHAMMED SEYYİD EL-CELYEND

İBN HAMEVEYH, Tâceddin

(تاج الدين ابن حمويه)

Ebû Muhammed Tâcüddîn
Abdullâh (Abdüsselâm) b. Ömer b. Ali
b. Muhammed b. Hameviyye
es-Serahsî el-Cüveynî ed-Dimaşkî
(ö. 642/1244)

Tarihçi, edip, şair ve mutasavvıf.

14 Şevval 566'da (20 Haziran 1171; farklı rivayetlere göre Muharrem 561 [Kasım 1165] veya 14 Şevval 572'de [15 Nisan 1177]) Dimaşk'ta doğdu. Eyyûbiler zamanında önemli görevlerde bulunmuş Serahs asıllı bir sûfî ve fukaha ailesi olan Benî Hameviyye'ye mensuptur. İlk Suriye şeyhüşşüyûhu İmâdüddin Ömer b. Ali'nin soyundan gelmektedir. İlk tahsilini memleketinde yaptı; Fahrünnisâ Şühde el-Kâtibe'den ve Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'den hadis dinledi. Dimaşk'ta babası Ebû'l-Feth Ömer Şeyhüşşüyûh, amcası Ebû Saîd Abdülvâhid, Ebû'l-Meâlî Mes'ûd en-Nisâbü-rî, Ebû Ali Muhammed el-Cevvânî, Ebû'l-Ferec Yahyâ b. Muhammed es-Sekafî, Ebû Muhammed Abdurrahman el-Hırakî, Ebû Abdullah Muhammed b. Fencedeyhî gibi âlimlerden ders aldı. Özellikle tarih alanındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

İbn Hameveyh 593 (1197) yılında Dimaşk'tan ayrıldı. Kudüs'teki mukaddes yerleri ziyaret ettikten sonra Mısır'a gitti ve İskenderiye'den deniz yoluyla Merakeş'e geçti. Mağrib'de kaldığı ilk yıl Muvahtidler'den Ya'kûb el-Mansûr'un yanına kabul gördü ve bu hükümdarın hayatını ve dönemindeki olayları anlatan *'At-fû'z-zeyl fi't-târîh* adlı eserini kaleme aldı. Ertesi yıl onun ölümü üzerine oğlu Muhammed en-Nâsir'in himayesine girdi ve ülkede altı yıl daha kalarak çeşitli âlimlerden ders aldı. Görüşüp istifade ettiği âlimlerin en önde geleni Gırnata (Granada) Kadısı Hâfız Ebû Muhammed Abdullâh b. Süleyman el-Ensârî'dir. Ensârî ona 597'de (1201) hadis dersleri verdi; Hâfız Ebû İshak İbn Kurkûl'dan rivayette bulundu ve ayrıca Mağribli âlimlerin eserlerinden bazı bölümler okuttu. İbn Hameveyh'in buradaki hocaları arasında İbn Beşkûvâl, İbn Hubeyş, İbn Hamîd el-Mürsî en-Nahvî, Ebû Yezîd es-Süheylî, fakih İbn Ebû Temîm ve Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ca'fer el-Hazrecî es-Sebtî de bulunmaktadı. 600 (1204) yılında Mağrib'den ayrılarak Mısır yoluyla tekrar Dimaşk'a dönen İbn Hameveyh 604'te (1208) hacca gitti. Ağabeyi Sadreddin İbn Hameveyh'in 617 (1220) yılında ölümü üzerine şeyhüş-